

Sjiek water

Van de oorspronkelijke, althans natuurlijk gevormde Nederlandse meren, zijn alleen bepaalde Friese meren overgebleven. De overige zijn vrijwel allemaal in de loop der tijd droog gemalen. Dankzij de enorme activiteit in de turfmakerij gedurende de laatste vijf eeuwen zijn er weer nieuwe plassen voor in de plaats gekomen.

Afl. III: „Het belang van turf en turfschippers”

Uiteraard hebben de diverse overheden dit hele gebeuren niet eeuwenlang monkelend aangezien. De eerste voorschriften ten aanzien van de verveningen dateren al uit 1382! Er zijn in de loop der eeuwen o.m. garantiesommen voor bedijking en drooglegging geëist; ook werd het wegbaggeren van de ribben verboden – de verveners vervingen ze toen door „zetwallen” van bonkaarde, die ook niet erg veel weerstand boden. Toen werden minimumbreedtes voor de ribben vastgesteld – de baggeraars groeven ze toen onder water maar taps weg. Om kort te gaan, de uitbreiding van de veenplassen kon pas in de tweede helft van de vorige eeuw tot staan worden gebracht. De produktie van baggerturf – die toch niet tegen steenkool op kon – hield in de eerste helft van deze eeuw geleidelijk op. (Het veen was trouwens ook bijna op.)

De tegenstand tegen de verveningen kwam niet alleen van mensen, die (te recht) bang waren voor de waterwolf, maar ook van hen die bezorgd waren over de agrarische ontwikkeling. De eerste kolonisten die turf hadden geproduceerd in de moerassige wildernissen hadden ontginning tot hoofddoel gehad: in de loop der tijd waren er uitgestrekte gebieden metterdaad ontgonnen en nu – vooral in de 18de en 19de eeuw – werden menigmaal zulke „kostelijke landouwen” voor de turfmakerij verkocht. De vruchtbare bovenlaag, wat ze tegenwoordig het „agrarisch tapijt” noemen, werd bij de vervening meestal plompverloren in het trekgat gekieperd! Dat was zonde.

Omdat de ondergrond van diverse veenplassen dus helemaal niet zo slecht van kwaliteit was, zijn ze menigmaal met behulp van de garantiefondsen, „slikgel-

Na afloop van een verveningsperiode zijn veel nederzettingen van turfmakers toch blijven bestaan. In de ontstane veenmoerassen probeerden de bewoners een bestaan uit het vuur te slepen door te werken als rietsnijder, visser, jager en wat dies meer zij. Anderen bedreven kleinschalige veeteelt op de voormalige legakkers.

den” e.d. later weer drooggelegd. Vooral waar de plassen niet al te diep waren uitgeveend en met name in Friesland en Zuid-Holland, is dit vaak gebeurd. Veel veenplassen zijn nu dus niet meer als

door Gait L. Berk

zodanig te herkennen. Daar staat tegenover, dat andere absoluut onuitwisbaar zijn geworden, doordat er na de verve-

ning zand is gewonnen. Zulke plassen, zoals bijvoorbeeld de Wijde Blik bij Kortenhoef, zijn meer dan twintig meter diep; het water daarvan is steenkoud en biologisch arm, maar kan tenminste niet worden weggepompt.

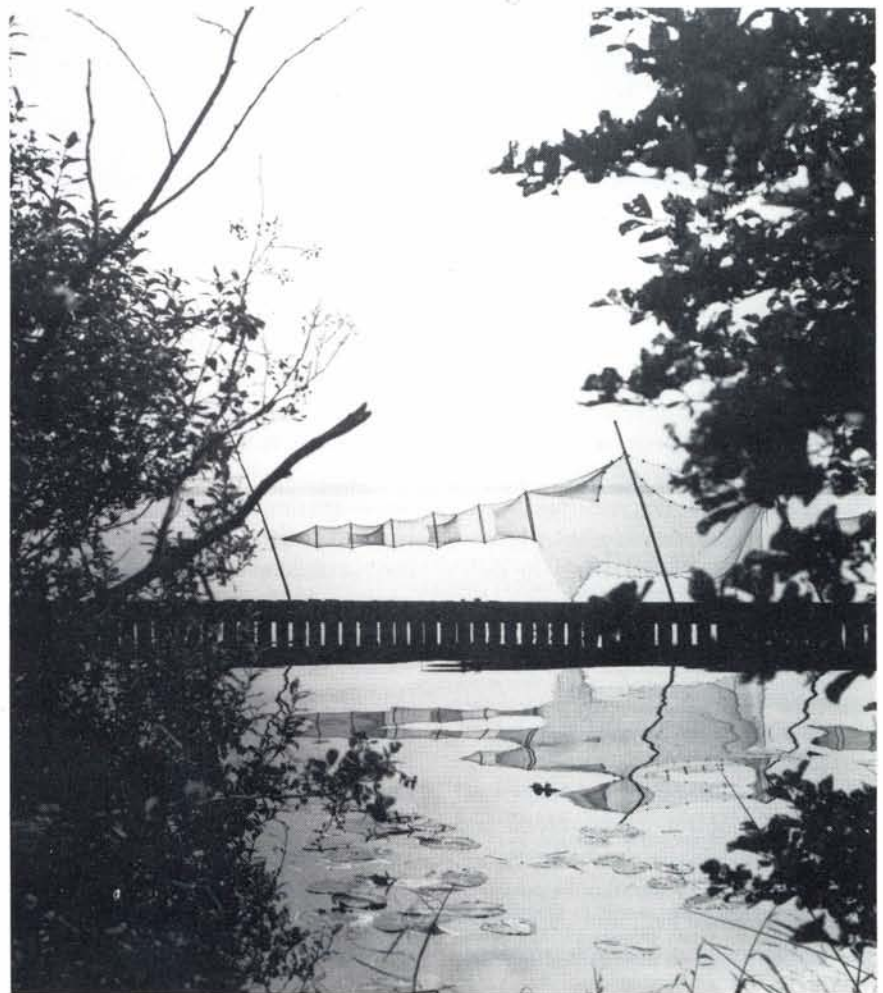
Zou daar dan gevaar voor bestaan? Ik denk van nu niet meer, maar in de eerste helft van onze eeuw is er nog een hele strijd gevoerd om onze veenplassen. Sommigen spraken van schandelijke „landvernieling” en wilden alles droogleggen wat immers toch maar kunstmatig was verkregen. Anderen begonnen in te zien dat de industriële produktie zijn tegenhanger moest vinden in de recreatie en dat de plassen daarvoor patent waren, ongeacht hoe ze tot stand gekomen waren. De naam van ir. J. Loeff, de vroegere hoofdredacteur van de *Waterkampioen*, moet als verdediger van de plassen met ere genoemd worden. Klinkt het niet bijna ongelofelijk, dat nog in 1929 een consessie-aanvraag werd ingediend (en niet eens ongunstig ontvangen!) t.b.v. de drooglegging van de Westeinder (!) en dat nog in 1942 een meertje in Noord-Holland werd leeggemalen? Helemaal ongelofelijk is het dat vuilstortingen in de plassengebieden nog steeds plaatsvinden.

Wie de oude discussies leest mist aan de kant van de droogleggers steeds weer twee elementen in de bewijsvoering. Zij die de agrarische produktie willen opvoeren vertellen niet hoe ze de afzet willen uitbreiden (eerst meer klanten, nietwaar, Boterberg?). Zij die het voorgeslacht landvernieling verwijten vertellen nooit wat onze voorouders dan hadden moeten stoken; bossen die brandhout konden leveren waren er in de tijd van de grote verveningen immers ook niet meer. Merkwaardigerwijs hebben beoefenaars van de economische geschiedenis onlangs aangetoond, dat de turfwinning voor de opkomende Republiek een heel voordelige zaak is geweest.

Er was ontzettend veel brandstof nodig voor de steeds groeiende steden, zowel

voor huisbrand als ook voor bedrijven als steenbakkerijen en pottebakkerijen. Stel je voor dat voor al deze doeleinden brandhout „verbouwd” had moeten worden, hoeveel land had dat niet in beslag genomen? En hoeveel arbeidskrachten zouden er niet nodig geweest zijn om al dat hout kort en klein te maken en vervolgens naar de plaats van bestemming te brengen? Dat had allemaal betaald moeten worden. De winning van turf vergde naar verhouding weinig arbeid en het vervoer ervan nog minder. Het transport te water, met windenergie, was al buitengewoon profijtelijk. Enkele mensen vervoerden met een schip veel meer turf dan tientallen voerlieden met paard en wagen hadden kunnen doen. En al die voerlieden en al die paarden hadden ook moeten eten en daarvoor had dan weer graan verbouwd of geïmporteerd moeten worden en dat was allemaal ten laste gekomen van moederlands huishoudboekje.

De turfschipperij is dus een factor van belang geweest bij het vestigen van de welvaart in deze lage landen, om van het turfschip van Breda maar niet te spreken! Generaties van schippers hebben ook met het vervoer van turf hun brood verdiend. Vaak ging dat met zogenaamde „eigen handel”. Als de R in de maand kwam voeren de schippers naar de veengebieden en kochten daar een lading turf van de veenbaas. Daarmee voeren ze naar een plaats waar ze bekend waren, leverden turf af bij vaste klanten en verkochten aan andere particulieren per mand of per kar vanaf het schip. (Ook de karrenverhuur bloeide destijds!) Als de verkoop een beetje wou lukken kon je voor de winter nog een of meer reizen doen. Bij deze turfschipperij speelden natuurlijk de hoogveenengebieden in Groningen (*Veendam*), Drente (*Klazinaveen*), Overijssel (*Vriezenveen*) en Brabant (*Helenaveen*) ook een grote rol, maar dat is een heel ander verhaal.

Vooral de visserij met fuiken was in zulke streken in tel. De fuiken vissen zelf (na gezet te zijn) en de eigenaar kan ondertussen gaan biezensnijden of hout hakken (Belter Wiede).

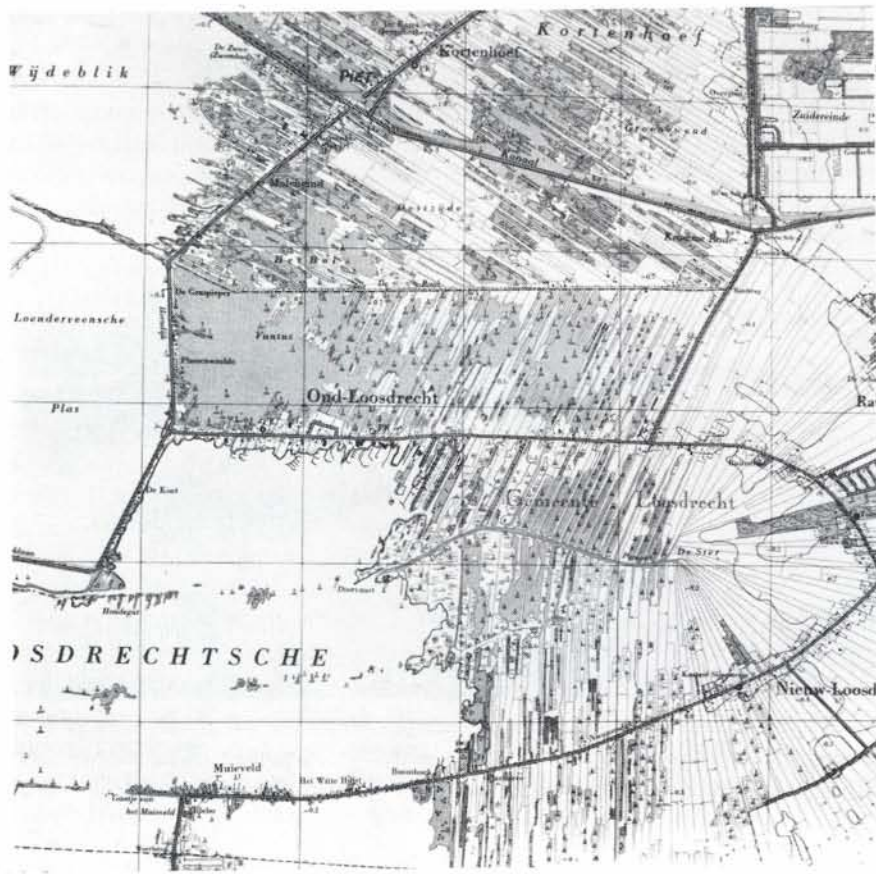
De schilder P. J. C. Gabriël (1828-1903) hoorde tot de eersten, die de schoonheid van de veenderijen herkenden, ook al waren ze toen nog boomloos en bar. Dit schilderij, gemaakt in de Koekoek bij Kampen omstreeks 1880, is vermaard door zijn natuurlijkheid, zo afwijkend van de voordien heersende romantische opvatting. De mengbak, de baggerbeugel, de molens, pramen en tonnen, tent en schip – alle elementen van het verversingswerk zijn in deze natuurgetrouwe compositie opgenomen.

◀ Zeilende tjalk met een tot boven de den gestapelde last turf, naar Groenewegen (1789). Het optasten van zo'n vracht en het varen er mee moest heel nauwkeurig gebeuren anders gebeurden er ongelukken door schuivende lading. De luiken werden weer over de turf heen gelegd en grondig geborgd. Vaak was de last zo hoog, dat de schipper op de luiken moest staan sturen; een speciale boom was dan als helmhout met beugels aan het roer bevestigd.

Als de turfconsessie was verlaten bleven de lange, smalle legakkers tussen de trek-
 gaten over. Ze werden vaak nog gebruikt als
 kalverweide of als hooiland; op te smalle
 akkers vormden zich oerwoudjes met
 Grauwe Wilg, Braam, Hagewinde en wat
 niet al. Ondiepe trekgraten werden soms
 met rietzoden en bagger weer gedicht om
 zo een bredere, bruikbaarere akker te ver-
 krijgen (Blijkpolder bij Nederhorst den
 Berg).

Kaart van de veenstreken rond Loosdrecht; de oude loop van de Drecht (toen het hier nog land was) is aan de eilandjes te herkennen. Vooral bij de Vuntus is het ontstaan van „wijken” door het vergraven van legakkers duidelijk te zien; zoals steeds begint de uitbreiding van de plassen van het westen uit. Ten noorden van de Drecht is later verveend; hier zie je dan ook geen plassen, maar een regelmatige ribbenstructuur met uniforme breedtes van trek-gaten en akkers. (Bekend om zijn legakkers is ook de Kievitsbuurt bij Breukelerveen, hier niet meer in 't beeld.)

wyd en de Leyen; in Groningen het Paterswoldse meer. Deze lijst kan met wat zoeken op de kaart naar legakkerstructuur nog gemakkelijk worden uitgebreid (met de Westeinder bijvoorbeeld, maar die was al eerder genoemd), maar waartoe? We beseffen nu, dat een enorm deel van onze meren handgemaakt is. En handgemaakt, geldt dat in onze tijd niet als het kenmerk van het degelijke en kostbare? We hebben gewoon sjiek water, duur genoeg betaald en waard om er zuinig op te zijn.

De veenplassen, waar het ons om gaat geven ons al stof te over, zo belangrijk zijn ze geworden als vaarwater, natuur- en recreatiegebieden en waterreservoirs. Het blijft bijna niet te bevatten, dat ze allemaal voornamelijk door menselijke bedrijvigheid zijn ontstaan: in Zuid-Holland o.m. de Reeuwijkse en de Nieuwkoopse plassen, in Noord-Holland in ieder geval de plassen bij Oostzaan en Landsmeer. Dan in Utrecht de plassen van Vinkeveen (hier was voor 1850 alles nog agrarisch gebied) en Loosdrecht (op een kaart van 1734 is het Muyeveltdt nog omgeven door weilanden!); vergeet ook niet de Breukelerveense, Ankeveense en Kortenhoefse plassen. In Overijssel de wieden, de Beulaker en de Belter, het Boswiede, het Bovenwiede en wat dies meer zij; in Friesland het Princenhof, het Hasker-

De Wijde Blik nabij Vreeland, eens een ondiepe veenplas, is door de jarenlange winning van het onderliggende zand tot hier en daar meer dan twintig meter diepte uitgebaggerd.